

RAPORTURILE DINTRE LIMBILE DACĂ, TRACĂ ȘI FRIGIANĂ

DE

VLADIMIR GEORGIEV

(Sofia)

I. PRINCIPIILE DETERMINĂRII LOCULUI LIMBII DACE, AL LIMBII TRACE ȘI AL CELEI FRIGIENE ÎN CADRUL LIMBILOR INDO-EUROPENE

Locul unei limbi indo-europene între celelalte limbi indo-europene, cu alte cuvinte înrudirea mai apropiată sau mai îndepărtată dintre ea și alte limbi indo-europene, se determină pe baza particularităților gramaticii ei comparativ-istorice, inclusiv pe baza sistemului fonetic și a vocabularului studiat din punct de vedere etimologic. În cazul unor limbi din care s-a păstrat un material foarte redus, cum sînt traca și dacica, a căror morfologie și sintaxă sînt necunoscute, centrul de greutate cade pe fonetica comparativ-istorică, adică pe sistemul fonetic.

Atunci cînd trebuie să determinăm locul, adică să precizăm caracteristicile unei limbi, care a fost conservată doar într-un număr redus de glose și nume proprii, e necesar să se pornească de la analiza lingvistică a etimologiilor sigure, sau care au cele mai multe șanse de a fi acceptate, a gloselor și a numelor proprii. Aici trebuie să se țină seama de următoarele principii:

1. Un cuvînt poate primi o etimologie sigură doar atunci cînd e cunoscut sensul lui. Întrucît la numele proprii, în mod obișnuit, sensul nu e dat, cercetarea etimologică operează aici doar cu probabilități. Prin urmare cea mai mare importanță pentru stabilirea caracteristicilor unei limbi cum este traca o au glosele, și anume acelea dintre ele care sînt perfect clare din punct de vedere etimologic.

Astfel, de pildă, originea glosei frigiene βέροϝ « pîne » poate fi considerată ca sigură întrucît: a) acest cuvînt și sensul lui sînt atestate la Herodot (II 2), Hipponax (fr. 80 Bergk, fr.75 Diehl) și Hesychius; b) același cuvînt se întîlnește și în inscripțiile frigiene, în care pe baza analizei combinatorii e interpretat de asemenea cu sensul « pîne »; c) fiind un cuvînt de gen neutru cu tema *es*, avînd gradul *e* al vocalei radicale, acest cuvînt are corespondente

perfecte în v. isl. *baka*, anglosaxon. *bacan*, v. germ. sup. *bahhan* « a coace », din i.e. **bhogō*, v. germ. sup. *bacchan*, germ. *backen* « a coace » din i. e. **bhognō*, gr. φῶγω « a coace » din i.e. **bhōgō*.

2. Etimologia poate fi considerată sigură numai dacă cuvîntul e explicat în întregime, adică dacă se poate găsi un corespondent perfect al cuvîntului în totalitatea lui sau cel puțin să i se explice modul de formare. « Etimologiile radicale » (Wurzeletymologien) n-au nici o valoare științifică serioasă.

Așa sint, de pildă, majoritatea etimologiilor pe care le dă istoricul I. Russu în cartea sa *Limba traco-dacilor* (București, 1959) : numele de trib *Daci* e derivat din rădăcina i.e. **dhē-* (p. 63), numele de trib θρᾶκες din rădăcina i.e. **dhrē-* sau **dher-* (p. 17), glosa διέσεμα din rădăcina **dek'-* (p. 66), numele zeității Ιαμβάδουλη din rădăcina **embh-* (p. 67—70), numele zeității Σαβάζιος din rădăcina **k'en-* (p. 75), numele de persoană Βιστης din rădăcina **weis-* (p. 59—60), numele de persoană Σεύθης din rădăcina **seu-* (p. 77), numele de persoană *Soia* din rădăcina **k'ei-* (p. 77) etc., etc. Astfel de « etimologii radicale » naive n-au nici o valoare științifică.

3. Un mare număr de glose dacice constă din nume de plante. Acest tip de substantive comune se interpretează de obicei mai greu decît substantivele comune obișnuite. Etimologia unui nume de plantă poate fi considerată sigură sau probabilă numai dacă se poate găsi un echivalent exact din punct de vedere semantic în alte limbi.

4. Pentru ca etimologia unui nume propriu să poată fi considerată ca sigură, sensul său trebuie stabilit pe cale combinatorie, independent de considerentele etimologice.

5. Dintre numele proprii, cea mai mare importanță pentru caracterizarea unei limbi o au numele de riuri. Numele râurilor, în special ale celor mai mari, sint cel mai ușor de etimologizat, întrucît sensul lor e pînă la un punct determinat : în aceste nume se ascund de obicei substantivele comune *apă*, *riu*, *pîriu*, *ballă*, *mlaștină* etc. În afară de aceasta, numele de riuri, în special ale celor mai mari, sint mai stabile și se păstrează un timp mai îndelungat.

Pe locul al doilea în această gradație descendentă vin numele de locuri. Interpretarea lor e mai dificilă decît aceea a numelor de riuri.

Foarte important pentru interpretarea numelor de riuri și de locuri este principiul traducerii sau al traducerii aparente. Populația care locuiește un timp îndelungat într-o regiune oarecare dă nume obiectelor geografice pe baza trăsăturilor lor cele mai caracteristice. Dacă populația mai veche (inițială) dispare, populația nouă denumeste aceleași obiecte geografice pe baza aceluiași trăsături caracteristice, astfel încît noile denumiri apar ca niște traduceri ale numelor precedente (traducere aparentă), iar în unele cazuri chiar avem de a face cu o traducere reală a numelor mai vechi.

Abia pe al treilea loc stă interpretarea numelor de persoane, numelor de zeități, de triburi etc. În primul rînd, de obicei, sensul e în acest caz necunoscut, ceea ce nu ne dă posibilitatea să determinăm etimologiile sigure. Dar ceea ce creează cea mai mare nesiguranță a presupunșrilor bazate pe astfel de interpretări este faptul că numele de persoane dispar repede și se înlocuiesc

cu altele noi și în afară de aceasta adesea sînt împrumutate din alte limbi. Astfel, de exemplu, cele mai caracteristice nume bulgărești *Ivan*, *Petăr*, *Gheorghii* sau românești *Ion*, *Petre*, *Gheorghe* sînt împrumuturi, primul din ebraică prin intermediul limbii grecești, iar celelalte două din greacă. Același lucru se întîmplă și la celelalte popoare. Dacă limba bulgară sau romînă ar fi cunoscute aproximativ, așa cum e cunoscută traca, adică în primul rînd pe baza unui număr restrîns de nume de persoane, am cădea ușor în eroare în ceea ce privește apartenența lor lingvistică¹.

Pentru ilustrarea principiilor expuse mai sus în interpretarea materialului lingvistic trac, dacic și frigian vom da mai jos cîteva exemple.

1. La circa 70–80 km nord-vest de Sofia se află un mare izvor calcaros deosebit de frumos, așezat în mijlocul unei flore bogate; suprafața lui are o culoare de nuanță verzui roșiatică (aurie), din care cauză se numește *Zlatna Panega*. Izvorul are de asemenea numele de *Glava Panega*, în care *glava* înseamnă «cap» și «izvor». Satul de lîngă acest izvor se numește de asemenea *Zlatna Panega*, după numele izvorului. Din acest izvor se formează un rîu, afluent stîng al Iskărului, care poartă de asemenea numele de *Zlatna Panega*, sau *reka (Zlatna) Panega*, «rîul Panega (aurie)».

Acest izvor a fost centrul cunoscutului templu din antichitate închinat lui Asclepius, precum și Higiei, Artemidei și lui Silvan.

În două inscripții latinești izvorul e denumit *Saltecaput*, *Saldaecaput*². Ca și *glava* din actualul nume bulgar al izvorului *Glava Panega*, lat. *caput* înseamnă «cap» și «izvor». Această denumire a izvorului e prin urmare în parte latinizată (semi-traducere) fenomen des întîlnit în cazul numelor de locuri. În cazul acesta *Sald/t(a)e-*, care se întîlnește în două inscripții grecești de la *Zlatna Panega*, ca și Σαλδη, trebuie să corespundă perfect denumirii bulgărești *Zlatna Panega*, adică trac. *sald/t-* înseamnă «aur» sau «auriu» și provine din i.e. **g'holto-* «aur, auriu», care corespunde exact cuvîntului rusesc золото, bulg. злато din i.e. **g'hólto-* sau rus. золотой, bulg. злат «auriu» din i.e. **g'holtó-*.

În inscripțiile grecești de la *Zlatna Panega* se întîlnesc însă alte două nume ale aceluiași izvor Σαλδο-κελη și Σαλδ/τουιση (sau Σαλδ/το-βυσ(σ)η etc.). Acestea sînt denumirile trace ale aceluiași izvor. În acest caz, -κελη și -ουιση (= -βυση) sînt corespondentele trace ale lat. *caput* (în *Sald/t(a)e-caput*) și bulg. глава (în *Glava Panega*), care înseamnă «izvor», și ale bulg. река «rîu» sau вода «apă» (în река [златна] Панера). Astfel, trac. келη «izvor» provine din i.e. **g^welnā*, fiind un corespondent perfect al germ. *Quelle* «izvor», iar ουιση = *Fιση corespunde exact v. ind. *viṣa-m* «apă». Prin urmare, Σαλδο-

¹ Principala lipsă a cărții amintite mai sus a lui I. Russu constă tocmai în faptul că el își bazează concluziile sale în ceea ce privește limba «traco-daco-frigiană» pe «etimologiile radicale», în primul rînd ale numelor de persoane și în al doilea rînd ale numelor de locuri, ceea ce se și spune foarte clar în carte (vezi p. 51–54). Glosele și în special inscripțiile frigiene sînt ignorate aproape cu desăvîrșire. În genere, prin concepțiile sale lingvistice autorul se plasează pe pozițiile lingvisticii indo-europene de la sfîrșitul sec. al XIX-lea. Se creează impresia că autorului nu-i sînt cunoscute succesele importante obținute în această direcție, în special în ultimii treizeci de ani.

² Aceste nume de locuri, ca și cele ce urmează, sînt create pe baza numelor etnice formate cu sufixul -ης. Vezi D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, Viena, p. 412 și urm.

κελη înseamnă literal « Izvorul auriu » = *Sald/(a)e-caput*, iar Σαλδ/τ(ο)-ουιση- « apa aurie (sau riul auriu) ».

Pe lingă epitetul (etniconul) Σαλδηνός se întâlnește și forma Σολδηνός, iar pe lingă epitetul (etniconul) Σαλδοβυσ(σ)ηνός, Σαλδοουσηνός, se întâlnește și forma Σαλδοβοουσηνός, adică cu *o* alături de *a*. Această deosebire este de asemenea explicabilă. În esență numele Σαλδη trebuie să aibă *a*, care provine din i.e. *ō*, adică Σαλδη- din i.e. **g'hólto-* « aur », iar etniconul (și adjectivul, cf. rus. зóлoto « aur », dar зóлotoй « de aur, auriu ») trebuie să sune Σολδηνός, din i.e. **g'hlt̥ā-nó-s*, cu *ol* (= *ul*) din i.e. *l̥¹*, cf. rus. зóлoto bg. злáто, din i.e. **g'hólto-m*, dar got. *gulþ*, germ. *Gold* « aur » din i.e. **g'hlt̥o-m*. Evident, substantivul σαλδ/τ- « aur » a influențat adjectivul derivat σολδ(η)νός, din care cauză și aici s-a generalizat vocalismul *a*.

O astfel de interpretare a unui nume de riș sau de loc e sigură, întrucât sensul lui e determinat pe baza unor considerente combinatorii (numele actual și culoarea caracteristică a apei) și întrucât acesta are corespondente etimologice exacte în alte limbi indo-europene.

Acest nume nu poate fi interpretat, cum consideră I. Russu (*ibid.*, p. 75 și urm.), ca provenind din rădăcina **sal-* « sare » sau din rădăcina **k'el-* « cald », întrucât apa acestui izvor nu e nici sărată, nici caldă. Altfel stau lucrurile cu tribul trac Σαλδῆνσιοι (Ptol. 3,8,3), care era așezat la nordul Dunării, aproximativ între riul Apus și cursul superior al riului Rabo (astăzi Jiul). Numele de trib Σαλδῆνσιοι reprezintă un etnicon de la numele de loc *Saldale*, care, după cum just arată N. Jokl (*Reallexicon*, XIII, 1929, p. 284), poate fi derivat din i.e. **sald-* « sare », deoarece într-adevăr în acea regiune există zăcăminte de sare.

2. Localitatea denumită azi rom. *Cernavoda* = bulg. Черна вода, așezată pe Dunăre, la apus de Constanța se numea în antichitate Ἀξιόπα (Proc. *aed.* 4, 11 [H. 149, 9]) sau Ἀξιούπολις (Ptol. 3, 8, 2; Hierocl. 637, 9 etc.). Această localitate e denumită după numele riului *Cernavoda*, care se numea în antichitate Ἀξιός (Ael. *hist. anim.* 14,15). Prin urmare, numele dac trebuia să aibă același sens, după legile formării numelor compuse din două rădăcini, Ἀξι- trebuie să însemne « negru », iar -οπα, ουπολις « apă ».

În acest caz, etimologia acestui nume de loc este clară. Cea de a doua parte a cuvântului -οπα (= *upā), ουπολις (= *upulā), diminutiv de la *upā (în parte, grecizat, după gr. πόλις « oraș »), cf. numele de locuri βεργα : βεργούλη, Σέρμη : Σερμούλη, corespunde exact lit. *ūpē*, let. *upe* « apă ».

Prima parte a dac. αξι(ε)ν- « negru » corespunde denumirii iraniene a Mării Negre Ἀξεινος (mai târziu, prin eufemism Εὐξεινος) πόντος, în care se descoperă adjectivul iranian (avest.) *axšaēna-* « întunecat, negru », din i.e. **h₂-ksei-no-*. Aceasta se confirmă și prin faptul că cel mai mare afluent al riului din regiunea dardano-macedoneană Ἀξι(ε)νος se numește astăzi în bulg. maced. Црна река « riul negru », precum și prin faptul că același riș era denumit în antichitate de asemenea Βαρδουαριος, Οὐαρδάριος, Βαρδάριος (schol. la Ptol. 3,13,14), care e interpretat ca i.e. *(s)word(o)-wori « apă neagră », cf. got. *swarts*, germ. *schwarz* « negru », din i.e. **swordo-* și v. ind. *warī*, f. « apă »

¹ Despre tratamentul i.e. *l̥* în tracă vezi mai jos.

din i.e. **worī*¹. Una din aceste două denumiri poate fi daco-moesiană (dardanică), iar alta tracă, macedoneană sau ilirică, însă sensul lor e unul și același.

3. Zeitatea traco-frigiană Σαβάζιος (Orph. h. 48, Aristoph., *Vesp.* 9 etc.), Σαβάδιος (Artem. 2, 13 etc.) e identificată cu Dionysos-Bacchus. Unul dintre epitetele cele mai importante ale lui Dionysos-Bacchus e gr. Ἐλευθερος ('Ελευθέριος, Ἐλευθήρ, Ἐλευθερεύς = ἑλεύθερος « liber », lat. *Liber* = *liber*. Pe baza acestui fapt H. Grégoire — G. Bonfante (Annuaire de l'Université libre de Bruxelles, VII, 1944, p. 41 și urm.) au stabilit că numele Σαβάδιος > Σαβάζιος (cu trecerea *di* > *zi*, caracteristică pentru tracă și dacă) corespunde exact adjectivului vechi bulg. *svobodъ* « liber », din i.e. **swobhodhi(j)o-s* (v. J. Pokorny, *Idg. et. Wb.*, p. 883).

4. Numele dacic de plantă διέσεμα la Dioscorides (4,103 [W. 2,258]) apare la Psêudoap. (72 [HS. 129]) ca *diesapter*. Acest cuvînt reprezintă, prin urmare, un cuvînt compus din două rădăcini, în care primul element trebuie să fie διέσ-, întrucît apare la ambele denumiri ale aceleiași plante (διέσ- = *dies-*), iar -εμα și -apter sînt cu siguranță sinonime, ca sens, în limba dacă.

Denumirea grecească a acestei plante este φλόμος = φλόγμος « *Salvia splendens* » (cu trecerea tîrzie γμ > μ) sau λυχνίτις derivat de la λύχνος « lampă ; făclie », germ. *Himmelbrand*, *Königskerze*, *Marienkerze* sau *Fackelbrand*, bulg. *свещилка*, derivat de la свещ sau богородична свещ, rom. *luminare*. Pe baza acestor denumiri N. Jokl (Reallexikon, XIII, 1929, p. 287) interpretează în mod convingător cuvîntul dacic διέσ-εμα ca « *Himmel-brand* », din i.e. **di(i)ēs* = lat. *diēs* (nom. și gen.) « lumină, zi, Zeus », și **eus-mn̥*, derivat (nomen actionis) din i.e. *eus-ō « a arde », cf. lat. *ūrō* = gr. εὔω « ard » din i.e. *eusō, transformările *eu* > *e*, *sm* > *m* și *n̥* > *a* fiind atestate și în alte cuvinte dace. În acest caz sinonimul lui -εμα, și anume -apter reprezintă nomen agentis de la verb, care corespunde gr. ἀπτω « aprind », cf. și ἀφή « aprindere », ἄπτρα, ἄπτριον « fitilul lămpii ».

Materialul lingvistic trac prezintă încă numeroase astfel de exemple, în care se poate aplica metoda combinatorie pentru stabilirea etimologiei numelor și cuvintelor corespunzătoare.

Stabilirea caracteristicilor limbilor dacă, tracă și frigiană trebuie să se facă tocmai pe baza acestor etimologii sigure. În afară de aceasta, pe baza studierii structurale a sistemelor fonetice ale limbilor indo-europene se știe că aici există o anumită interdependență regulată. Dacă, de exemplu, se stabilește că în sistemul fonetic al unei limbi indo-europene *b* a trecut în *p*, se poate conchide că și *d*, *g* primari s-au transformat în *t*, *k*; dacă i.e. *ō* a trecut în *a*, apoi și i.e. *ōi* a devenit *ai* etc. Această interdependență în schimbările pe care le suferă în evoluția unei anumite limbi indo-europene anumite serii de foneme ne dă posibilitatea să stabilim trăsăturile generale ale sistemului său fonetic, chiar pe baza unui număr redus de etimologii sigure ale unor cuvinte caracteristice din punct de vedere al limbii respective.

¹ Cf. H. Krahe, *Die Sprache der Illyrer*, I, Wiesbaden, 1955, p. 94; V. Georgiev, « *Linguistique Balkanique* », I, 1959, p. 12.

Prin urmare, sarcina noastră este ca pe baza celor mai sigure etimologii ale cuvintelor dace, trace și frigiene să determinăm particularitățile cele mai caracteristice ale sistemului lor fonetic. Dar înainte de toate să vedem ce indicații ne dă repartitia geografică a unor nume de locuri și de persoane.

II. DACO-MOESIANA ȘI TRACA, PE BAZA REPARTIȚIEI GEOGRAFICE A NUMELOR DE LOCURI ȘI DE PERSOANE

Repartiția **numelor de locuri** ne arată clar două regiuni lingvistice (etnice) diferite (vezi harta alăturată)¹:

A) regiunea tracă cu nume caracteristice care conțin cuvintele *para* « tirg » (Βενδιπαρά, Κειριπαρά, *Tranupara* etc.) și *bria* « oraș » (Μεσημβρία, Πολτυμβρία, Σηλυμβρία etc.);

B) regiunea dacă (daco-moesiană) cu nume caracteristice care conțin cuvântul *dava* (*deva*) « oraș » (Acidava, Burridava, Sacidava etc.).

Nume de localități cu elementul de compoziție *dava* (*deva*) sînt în număr de 47 (sau 45). Acest număr e considerabil, fapt care ne dă indicații clare asupra concluziilor de ordin etnic. Dintre cele 47 de nume cu *dava*, 28, adică mai mult de jumătate se află între granițele actualei Romîinii, respectiv în vechea Dacie. În Bulgaria de nord și în Dobrogea, adică aproximativ în Moesia inferior sînt atestate 9 (sau 10) localități cu elementul de compoziție *dava* (*deva*), iar alte 7 (sau 8) sînt așezate în vechea regiune Dacia mediterranea (împrejurimile Nișului, Sofiei și Kiustendilului).

Așadar, numele de localități cu elementul de compoziție *dava* (*deva*) « oraș » se întîlesc în Dacia, Moesia Superior și Inferior și în Dobrogea. Acestea lipsesc cu desăvîrșire în Tracia propriu-zisă. Singurul nume de acest tip în Tracia, *Pulpudeva*—*Plovdiv* a fost adus (în mod artificial) de la apus; după cum se știe, orașul a fost întemeiat (sau reconstruit) de către Filip II (359—336 î.e.n.), care i-a dat și numele său — grecește Φιλίππο-πολις iar în « tracă » (de fapt, în daco-moesiană sau macedoneană) *Pulpu-deva*.

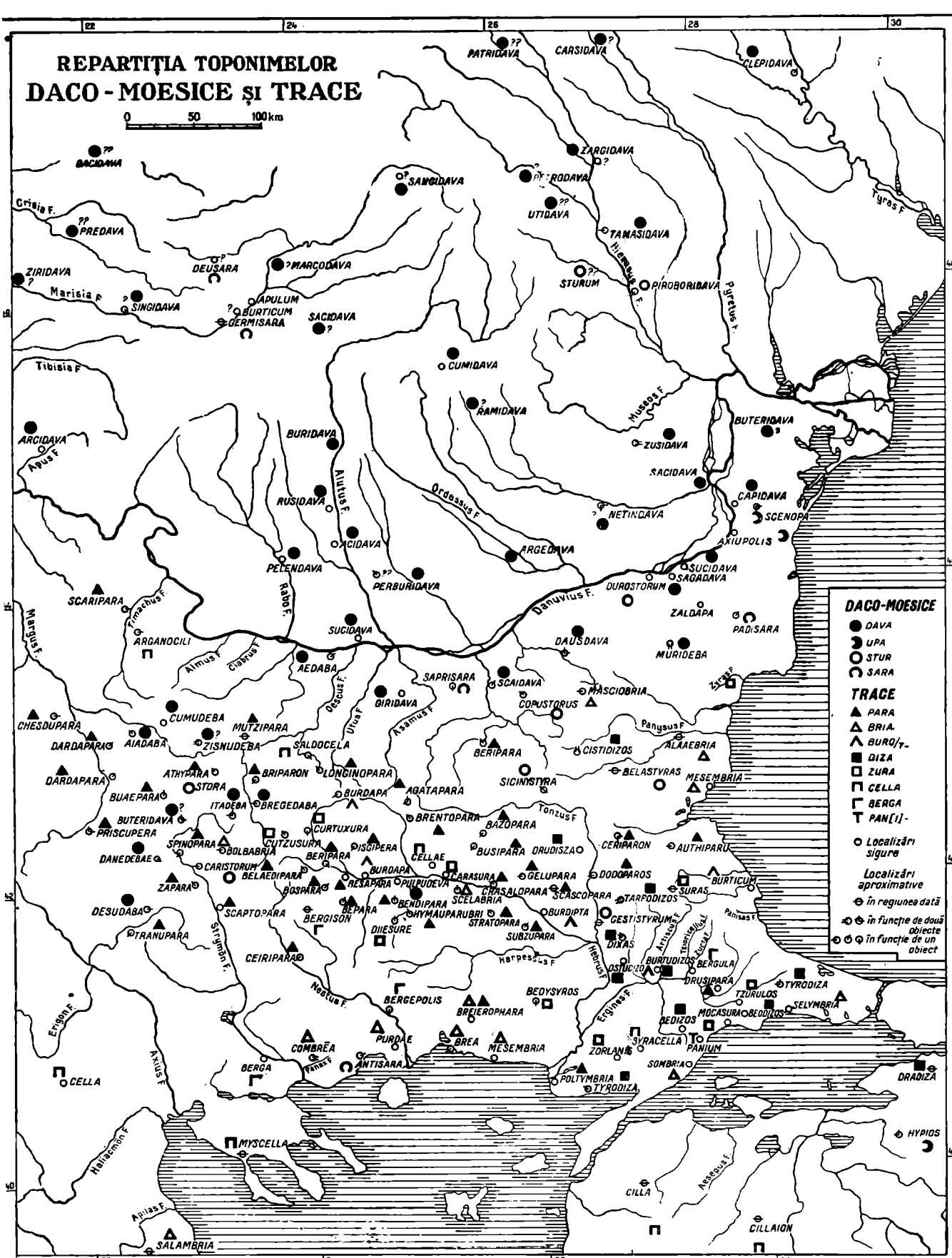
Pe de altă parte, cele 13 nume de localități cu elementul de compoziție *bria* și 37 (sau 41) nume de localități cu elementul de compoziție *para* se întîlesc numai în Tracia; acestea lipsesc în Dacia și în Dobrogea.

Această problemă e analizată pe larg în cartea noastră *Въпроси на българската етимология* (*Probleme de etimologie bulgară*, Sofia, 1958, p. 89—119). Acolo se arată de asemenea că și alte nume de locuri (cu elementul de compoziție *diza* « cetate », *zura* « apă », *kella* « izvor » etc.) din aceste regiuni au o astfel de repartitie.

¹ Unele dintre numele de locuri amintite nu pot fi localizate cu toată precizia; aici ele sînt localizate doar cu aproximație, ceea ce e suficient pentru scopul propus prin această hartă. Socotesc o plăcută datorie de a exprima aici mulțumirile mele distinsului arheolog și istoric romîn prof. Radu Vulpe, care mi-a dat indicații prețioase pentru localizarea unor nume de locuri în Dacia.

REPARTIȚIA TOPONIMELOR DACO - MOESICE ȘI TRACE

0 50 100 km

DACO-MOESICE

- DAVA
- UPA
- STUR
- SARA

TRACE

- ▲ PARA
- ▲ BRIA
- ▲ BURD/7-
- QIZA
- ZURA
- CELLA
- BERGA
- T PAN(I)-

○ Localizări sigure

○ Localizări aproximative

○ în regiunea dată

○ în funcție de două obiecte

○ în funcție de un obiect

Acest fapt deosebit de important ne arată că traca și daco-moesiana erau două limbi deosebite, deși înrudite foarte de aproape.

Astfel de concluzii se pot trage și pe baza repartiției geografice a *numelor de persoane*.

Numele de persoane trace

Δορζενθης

Numele de persoană Δορζενθης este atestat în 4 inscripții : din Pizos (districtul Cirpan), Plovdiv și Stara Zagora (în două inscripții), iar forma Δορζινθης în alte 3 inscripții : din Mericileri (distr. Cirpan), Bizie (azi Vizze în Tracia turcească, la apus de orașul Midia) și din Seres. Acest nume e limitat geografic, întâlnindu-se numai în Tracia propriu-zisă (la sud de Haemus și la apus de riul Struma); el nu se întâlnește în Dacia, și nici în partea de apus a Asiei Mici. Prin urmare, acest nume trebuie interpretat ca tracic. El reprezintă un derivat de la numele Δορζας (inscripția de la Nicopolis ad Istrum), Δορσας (inscr. de la Mindea, distr. Elena). Acest nume poate de asemenea să se considere ca tracic, întrucît se întâlnește în inscripțiile din regiunea Tirnovo, care se învecinează cu regiunea Stara Zagora. În afară de aceasta, în alte 3 inscripții latinești se întâlnește *Dorses* (unul e numit *eques singularis*; altul e din Carthagina și se referă la soldații daci din diverse lagăre) și *Durze*, probabil dintr-o formă mai veche **Dursē(nth)s*.

Ca nume trace, Δορζας, Δορσας *Dorses*, *Durze* derivă din i.e. **dh̥rs-* (cu *r* > trac. *ur*, *or* și *rs* > *rz*), care-și găsește corespondent în numele de persoană grecești Θρασέας, Θράσων, Θράσους, Θρασύλος, Θράσυλλος, Θρασύννης etc. (sau mai degrabă din i.e. **dh̥rg'h-*, cf. v. bg. дръзъкъ «îndrăzneț», provenit din **dhrg'h-u-ko-s*). Δορζενθης, Δορζινθης (*ent* > *inth*), și probabil și *Dorses*, *Durze* reprezintă hipocoristice de la Δορζας cu sufixul -ενθ-, -ινθ- din i.e. *-ent-, caracteristic pentru formarea numelor de persoană alintătoare și în slavă (bulgară)¹.

Așa cum în greacă, la astfel de nume de persoane, pe lângă gradul de vocalism **dh̥rs-* (> Θρασ-), apare și gradul **dhers-* (> gr. Θερσ-), tot așa și în numele trac al zeității Δερζις (distr. Omurtag = gr. Θέρσις, Θέρσης), Δερζε-λας (Varna, cf. gr. Θερσίλος) = Δαρσαλα (Omurtag), numele de persoane Δερζειλας (Tasos), Darzus (cf. gr. Θερσας), *Derzu-zenus* (Tirnovo; = gr. *Θερσιγένης, cf. Θερσι-μένης, Θερσί-μαχος), *Derzenus* provin din i.e. **dhers-* (cu *rs* > *rz*).

Σεύθης

Σεύθης (Σευθας, Σευθις, Σευθεύς, Σευθος)

Seutha, *Seuthas*, *Seuthes*, *Seuthens*, *Seuthus*, *Seutus*) este unul din cele mai des întâlnite nume de persoane trace; el apare de peste 150 de ori, mai ales în Tracia, apoi în vestul Asiei Mici, Bitinia, Troia, Ionia etc.), în insulele din

¹ Cf. bulg. dial. *Пемп-ѣ*, gen.-acuz. *Пемп-ѣте* (de la *Пемър*) etc. Vezi V. Georgiev, *Тракийският език*, Sofia, 1957, p. 68 și urm.

nordul Mării Egee (Thasos, Lemnos și altele), în parte în Macedonia și Grecia. Din Dacia există un singur caz (Cluj, diplomă militară). Există de asemenea câte un caz din Olbia și Tanais. Din această repartitie reiese că numele trebuie să fie definit ca fiind într-adevăr trac.

Întrucît se întâlnește adesea ca nume de regi, etimologia lui R. Roesler (« Zeitschrift für Österreich. Gymnas. », 1873, p. 114) e pe deplin justificată: Σελθης provine din i.e. **g'heu-tē(r)* sau *-tā(s)* și corespunde exact formei avest. *zaotar-* = v. ind. *hotā* « preot ». Repartitia geografică corespunde complet aspectului fonetic, care e caracteristic pentru cuvintele (realmente) trace: *g'h > z*, redat prin σ, întrucît numele e atestat încă în sec. V î.e.n.; e păstrat *eu*; *t > th*.

Nume proprii frigiene

Κότος

Numele de persoană Κότος apare aproximativ de 80 de ori în diverse inscripții și texte, mai ales provenite din Tracia, apoi din insulele din nordul Mării Egee (Samothrace, Imbros, Tenos), din nord-vestul Asiei Mici și din Grecia (de nord). Acest nume nu se întâlnește în Dacia, dar apare în inscripțiile din Pantikapaion, Phanagoreia, Tanais ca nume al regilor din Bosfor, evident care s-au strămutat din Tracia. Numele e identic cu denumirea zeității feminine edoniene Κότος (Κοττώ, *Coto*, Κοτυτ(τ)ώ, *Cottyto*), despre care se spune clar la Strabo (X, 3, 16) că ține de cultul trac (edonian) și frigan.

După răspîndirea sa geografică cuvîntul poate fi trac sau frigan. Cel mai bine poate fi explicat ca provenind din i.e. **kot-u-* « răzbunător », cf. gr. (hom.) κοτήεις « miniat, răzbunător », κοτέω « mă minii, mă supăr », κότος « minie, supărare ». Faptul că se păstrează *ō* ne arată că numele e de origine frigiană.

Τορκος

Numele de persoană Τορκος sau Τορκους și derivatele sale Τορκίων, Τορκουλας, Τορκου-παιβης se întâlnesc în circa 20 de inscripții, provenite exclusiv din regiunea Salonicului (Salonic, Amphipolis, Demir Hisar, regiunea Axios-Vardar, Seres și insula Tasos). Numele poate fi bine explicat ca provenind din i.e. *(s)*torg-u-* (-o-), cf. germ. *stark* « puternic », din i.e. **storg-*. Pe baza faptului că se păstrează i.e. *ō* și că informațiile antice determină ca patrie primitivă a frigienilor regiunea de la răsărit de Axios-Vardar¹, numele poate fi determinat ca frigan.

Αυλουπορις

Numele de persoană Αυλουπορις (*Aulupor*, Αλλουπορις) apare în circa 20 de inscripții provenite mai ales din Tracia. Nu se întâlnește în Dacia. Numele poate fi considerat ca frigan, dacă -πορις, -por « fiu » ar urma să fie derivat din i.e. **pwor(i)-*. Dacă însă -πορις -por reprezintă modificări secunde de la **pwer(i)-* (*we > (w)o*, ca în latină) sau de la i.e. **pur(i)-*, numele ar putea fi trac.

¹ Vezi mai jos.

Nume de persoane dace

Decebalus

Numele de persoană *Decebalus* (Δεκέβαλος, Decibalus, Δικεβαλος) se întâlnește în câteva texte ca nume al regelui dac, și, în afară de aceasta, în câteva inscripții din Moesia Inferior (Silistra, Lăjen lângă Nicopol pe Dunăre, Tencea-Mekiș în reg. Tîrnovo), Pannonia, Galia și Britania. În schimb nu se întâlnește în Tracia. Numele e dac: prima parte se leagă etimologic de lat. *decus* «podoabă», *decet* «se cuvine, se cade», iar cea de a doua¹ de v. bulg. *bolii* «mai mare», v. ind. *bala-m* «putere, forță», din i.e. *bolo-m. Trecerea *ō > a* e caracteristică pentru daco-moesiană. Totuși, în loc de *k* ar fi trebuit să avem aici o spirantă. Se poate presupune că numele este împrumutat dintr-o altă limbă.

III. SISTEMUL FONETIC AL LIMBII DACE

Înainte de toate, trebuie să se pună problema dacă anumite cuvinte pot fi delimitate ca dace, iar altele ca (propriu-zis) trace. Atunci cînd autorii antici vorbesc despre triburile de la nord de Marea Egee și de Grecia, întrebuintează adesea expresia generală «trace». Prin urmare, atributul «trac» nu indică totdeauna ceva cu adevărat trac. Însă dacă o glosă e denumită ca «dacică», aceasta poate fi considerată că sigur dacică, și nu ca aparținînd unei regiuni pe care anticii o denumeau cu un cuvînt general «tracă». Pe de altă parte, dacă o glosă este indicată clar ca *bessică* (tribul tracic al *bessilor* era răspîndit în regiunea munților Rodope, în Tracia apuseană) sau ca *maidică* (tribul tracic al *maidilor* era răspîndit în regiunea Strumei mijlocii și a Mestei superioare, adică în Tracia apuseană), în acest caz astfel de cuvinte trebuie să fie considerate ca *realmente trace*. În sfîrșit, și unele nume de riuri, de locuri și de persoane care sînt caracteristice numai pentru regiunile de la nord de Dunăre (Dacia și Moesia) sau numai de la sud de Dunăre sau chiar de la sud de Haemus (Tracia propriu-zisă) pot să ne dea indicații despre limba dacică și limba tracă propriu-zisă.

Deși materialul lingvistic dacic (daco-moesian) și tracic e destul de redus, totuși în anumite cazuri unele glose și nume proprii pot fi localizate, adică pot fi delimitate ca dacice, iar altele ca realmente trace.

În primul rînd sînt dacice numirile de plante indicate clar ca atare la Dioscorides și Pseudo-Apuleius. Dacice (sau daco-moesiene) sînt de asemenea unele nume proprii, care se întîlnesc numai la nord de Dunăre și, în parte, în Moesia.

Iată câteva din glosele și numele de locuri dace din cele mai clare etimologic:

¹ Același element de compoziție apare încă în următoarele nume de persoane Αρεϊβαλος (într-o inscripție din Tomis-Constanța), Βαζο-βαλις (fem.; din Kopilovți, reg. Kiustendil), *Dinibales* (din Pompei), *Dribalus*? (din Less), Αρει-βαλος (din Varna), Δρει-βαλις (din Olbia; = Τριβαλλος?), Σαρ-βαλος? (din Tanagra).

A) Glose dacice

1. βουδάλα «limba boului» (βούλωσσον, lingua bubula) e amintită clar la Dioscorides (gr. 127 RV. [W. 2, 273–274]) ca fiind un cuvânt dacic, căruia îi corespund gr. βούλωσσον «limba boului» și lat. *lingua bubula* «limba boului». La Pseudoap. (41 [HS. 89]), cuvântul apare sub forma *budama*, după toate probabilitățile greșit în loc de **budalla* sau **budadla*: greșeala a fost posibilă la transcrierea literelor grecești ΛΛ sau ΔΛ ca (gr. sau) lat. M. Pe baza denumirii grecești βου-γλωσσον «limba boului» V. Pisani stabilește just¹ că dac. βου-δάλα sau **βου-δαδλα* (resp. **βου-δαλλα*) provine din compusul i.e. **g^wou-dng'h(w)-(e)lā* sau **dng'hū-la, -ila*). Primul element βου- se află aici probabil în locul dac. **γου-* din i.e. **g^wou-s* «bou, vacă», sub influența gr. βου-γλωσσον, iar cel de al doilea element δαλα sau **δαδλα* (> **δαλλα*) provine din i.e. **dng'h(w)ā* «limbă», cf. lat. arhaic *dingua*, got. *tuggo*, germ. *Zunge* «limbă», din i.e. **dng'hwā*, la care s-a adăugat sufixul (diminutival) *-(e)lā* sau *-(i)lā*.

Din etimologia acestui cuvânt dacic trebuie să se conchidă că i.e. *d* s-a păstrat, i.e. *ŋ* a trecut în *a(n)* înaintea unei spirante, i.e. *g'h* a trecut ca și în albaneză în *d*, care e redat prin *θ*, pronunțat în epoca lui Dioscorides ca o spirantă interdentală *ʃ* (*e*, *u* sau *i* scurt în silabă posttonică s-a sincopat).

2. Denumirea dacică de plantă δάκιννα (Diosc. 4, 16, RV [W. 2, 183]) «eine Anemonenart, Anemone nemorosa» e denumită grecește, printre altele, λύκου καρδία «inima lupului». Prin urmare, cuvântul trebuie derivat din i.e. **dhāu-k-ino-* «de lup», adjectiv de la i.e. *dhāu-ko-s* «lup», care la rîndul său provine din i.e. **dhāwo-s* «lup», cf. frig. δάος «lup». Aceste cuvinte trebuie să fi existat în dacică, după cum se poate conchide pe baza numelui de trib Δακοί, Δᾱκοι, Δάκαι, Δάκες care provine din i.e. **dh ū-ko-* «lup» (denumirea tribului după animalul totemic), întrucît se arată clar (Strab., Steph. Byz. ș.a.) că numele mai vechi era Δᾱοι, Δάοι (sg. Δᾱός, *Dāvos*, *Daus*, ca nume de persoană), adică de la i.e. **dhāwo-s* «lup», cf. și numele de loc Δαούσ-δαννα, oraș în Moesia Inferior, lângă Dunăre, literal «orașul lupilor» (sau «orașul Dav(u)ilor»). Cuvântul dacic δάκιννα «λύκου καρδία» ca și numele de trib Δακοί arată că i.e. *au* a trecut în *a*, ca și în albaneză.

3. Numele dacic de plantă διέσ-εμα «Himmelbrand, Königskerze, Fackelkraut» provine, cum s-a arătat mai sus, din **dijēs-eus-mn*. Pe baza acestui cuvânt se poate conchide că i.e. *d* și *s* intervocalic s-au păstrat în dacică, i.e. *eu* a trecut în *e*, ca și în albaneză, i.e. *sm* s-a asimilat în *m*, iar i.e. *ŋ* a trecut în *a*.

4. Numele dacic de plantă δύν «urzică» (Brennessel) provine din i.e. **dun-t*, participiu neutru, literal «care arde» (cf. germ. *Brennessel*, de la *brennen* «a arde», lat. *urŭca* «urzică», din i.e. **eus->* lat. *ūrō* «ard»), cf. v. ind. *dunoti* «arde», «chinuiește», din i.e. **duneu-ti*. Această etimologie a cuvîntului dac e cunoscută de mult. Ea arată că i.e. *d* s-a păstrat în dacică.

¹ V. Pisani, «Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung», 75, 1957, p. 76 și urm.

B) Nume de locuri dacice

1. După cum s-a arătat mai sus, numele de loc dacic 'Αῖλι-οπα, azi *Cerna-voda* = bulg. Черна вода, provine din i.e. *ḡ-ks(e)i-* «întunecat, negru», și din **upā* «apă»: de aici reiese că i.e. *ḡ* a trecut în dăcică (înaintea lui *ks*) în *a* sau *a(n)*.

2. După cum s-a arătat mai sus, cuvântul *dava* «oraș» e daco-moesian. El provine din i.e. **dhēwā*: de aici reiese că i.e. *ḡ* manifestă o tendință puternică de trecere în *a* (= *ā* sau *ā*, resp. *°a*). Același fenomen se observă și în slava dăcică (bulgara răsăriteană), datorit după toate probabilitățile substratului dacic, v. V. Georgiev, Въпроси на българската етимология, Sofia, 1958, p. 114 și urm.

3. Καρπᾶς τῆς ὄρος (Ptol. 3, 8, 1, 5, 8) din i.e. **korpātā* «stîncoasă», derivat din i.e. **korpā*, cf. alb. *karpë* «stîncă» din i.e. **korpā*. Numele arată că i.e. *ḡ* a trecut în dăcică în *a*, ca și în albaneză.

4. Etimologia numelui dacic de râu Κρίσος (Constant. Porphy., *de adm. imp.* 40), *Grisia* (Iord., *Get.* 113), *Gresia* (GR 204, 17) a fost explicată just de mult pe baza actualelor numiri rom. *Crișul Negru* și magh. *Fekete-körös* (magh. *fekete* «negru»). Prin urmare, dac. Κρίσος provine din i.e. **kṛso-s* (sau **k^(w)ṛaso-s*) și corespunde perfect bulg. чер, din i. e. **kṛso-s*. De aici trebuie să se conchidă că i.e. *ṛ* a trecut în dăcică în *ri*, ca și în albaneză, iar *s* intervocalic s-a păstrat; în afară de aceasta, se observă tendința trecerii *kr* > *gr*.

5. Denumirea râului dacic Μάρις (Hdt. 4, 49), Μάριος (Strab. 7, 3, 13), *Marus* (Plin. NH 4, 80), *Marisia* (Iord., *Get.* 113), Μορήσης (Constant. Porphy., *de adm. imp.* 40; = slav. Морѣшь din dac. *Marisia*, cu trecerea slav. *o* < dac. *a*), azi rom. *Mureșul*, afluent stîng al Tisei, a fost explicat just de mult din i.e. **morisjo-* «mlaștină, baltă» cf. celt.-germ. *mariscus*, germ. *Marsch* «mlaștină», din i.e. **morisko-*. De aici reiese că i.e. *-ō* a trecut în dăcică în *a*, iar *s* intervocalic s-a păstrat (sau *s* > *š*)¹.

Pe baza acestor cuvinte și nume proprii dacice din cele mai sigure și mai caracteristice poate fi stabilit următorul sistem fonetic al limbii dacice:

Indo-europeană	Dăcică
<i>ō</i>	<i>a</i>
<i>e</i>	<i>a</i> (= <i>ä</i> , <i>°a</i>)
<i>eu</i>	<i>e</i>
<i>au</i>	<i>a</i>
<i>ṛ</i>	<i>a(n)</i>
<i>ḡ</i>	<i>ri</i>
<i>M</i> (ediac)	<i>M</i>
<i>T</i> (enues)	<i>T</i>
<i>g'h</i>	<i>ḡ</i> (= <i>ḡ</i> , <i>d</i>)
<i>s-</i> , <i>-s-</i>	<i>s-</i> ; <i>-s-</i>
<i>sr-</i>	<i>(str-)</i>

¹ I. Russu (*ibid.*, p. 71 și 94), care nu cunoaște bine literatura lingvistică indo-europeană și se conduce în acest domeniu după lucrări învechite, citează *Marisia* ca exemplu de păstrare a i.e. *a*. În realitate, acest cuvînt apare la A. Walde - J. Pokorny, *Vergl. Wb. d. idg. Sprachen*, II, 1927, p. 234, unde rădăcina e dată ca **mari* pe baza lat. *mare* «mare, fr. mer». Dacă Russu ar fi folosit J. Pokorny, *Idg. et. Wb.*, 1948—1949, p. 748 (singur scrie

IV. SISTEMUL FONETIC AL LIMBII TRACE AUTENTICE

Disponem de câteva glose localizate care pot fi determinate ca realmente trace. În afară de aceasta, numele de locuri (și de persoane), care sînt caracteristice numai pentru Tracia în sensul strict al cuvîntului, adică se întîlnesc numai la sud de Dunăre sau chiar la sud de Haemus, pot de asemenea să fie considerate ca autentice. Iată câteva din cuvintele trace caracteristice, explicate în chipul cel mai sigur :

A) Glose trace

1. Cuvîntul βόλινοθος « bizon » e atestat la Aristot., *de mirab. ausc.* 1 p. 830 ca un cuvînt evident maidic (tribul tragic al maidilor era așezat undeva în regiunea Strumei mijlocii și a Mestei superioare, adică în Tracia apuseană). Acest cuvînt maidic e înrudit cu germ. *Bulle* « taur », din. i.e. **bhl̥n-ēn*, gr. φαλλός « penis » din i.e. **bhl̥no-s* etc. Prin urmare, trac. (maidic) βόλινοθος provine din i.e. **bhl̥n-ent-*. Acesta e format cu ajutorul aceleiași sufix, ca și v. bulg. *tel̥-* « vițel », din i.e. **tel-ent-*, bulg. бучѣ « tăuraș », din i.e. **bhūk-ent-* etc. Pe baza acestui cuvînt trebuie să tragem concluzia că în traca autentică i.e. *l* a trecut în *ol* (= *ul*), i.e. *t* în *th* și i.e. *en(t)* în *in(th)*, ca și în albaneză și armeană.

2. Aceleași particularități le prezintă și glosa βρυχόνο κιθάραν. Θραξες (Hes.). Deși acest cuvînt nu e localizat prea precis, totuși pe baza particularităților sale fonetice poate fi determinat ca autentic trac. Trac. βρυχός « chitară » corespunde perfect pol. *brzek* « zvon, răsunet », ucr. бряк « zvon, sunet », din i.e. **bhr̥mko-s*, rus. брякать « a zornăi, a face să sune »; din aceeași rădăcină e și gr. (eol.) φόρμιγξ « chitară, guslă », din i.e. **bh̥r̥mi-*, cu eol. *op* din i.e. *r*. Așadar, în acest cuvînt trac apare trecerea lui *m(k)* în *un(kh)* și a lui *k* în *kh* (mutație consonantică). Această etimologie evidentă a fost dată încă de A. Fick, *Die ehemalige Spracheinheit der Indogermanen Europas*, Göttingen, 1873, p. 417, care însă în timpul acela nu putuse să-i aprecieze valoarea pentru determinarea foneticii comparativ-istorice a limbii trace.

3. Deosebit de elocvente sînt următoarele denumiri ale uneia și aceleiași plante, care arată deosebirea esențială dintre dacică și traca propriu-zisă. Dioscorides (4, 182 RV [W. 2, 329]) amintește o plantă dacică κινούβοιλα « weisse Zaunrübe ». Pe baza corespondentului său grecesc μήλ-αθρον derivat de la μῆλον « măr » și a denumirii sale lituaniene *šun-obuolas*, literal « Hundsapfel », din i.e. **k'un-ābōlo-*, acest cuvînt dacic a fost corect interpretat de W. Tomaschek și N. Jokl¹ din i.e. *kun-ābōlā sau *-ābulā*, « mărul cîinelui » (cu trecerea *u* > *ū* > *i* și *ū* > *ü*, scris *oi* = *ü*). La Pseudoap. (67 [HS. 124]) apare corespondentul bessic, adică autentic trac al cuvîntului κινούβοιλα : acesta sună *dinupula* și provine de asemenea din i.e. **k'un-ābulā*, cu trecerea *k' > f*, care în latina tirzie e notat cu *d*, întrucît *d* intervocalic devenise deja = *d̥*,

că acest dicționar etimologic nu i-a fost accesibil ; cf. și P. Lebel, *Principes et méthodes d'hydronymie française*, Paris, 1956, p. 294), ar fi văzut că astăzi acest cuvînt i.e. e determinat ca *mori, pe baza corespondențelor celtice, care au același sens, în timp ce *a* în lat. *mare* e explicat ca împrumut din ilirică sau etruscă. Aceeași greșeală o comite Russu și în cazul *Panyos* (p. 94), vezi mai jos.

¹ Vezi N. Jokl, *Reallexikon*, XIII, 1929, p. 293.

precum și cu trecerea $b > p$. Pe baza opoziției dintre cuvîntul dacic $\kappa\iota\nu\acute{o}\beta\omicron\iota\lambda\alpha$ și corespondentul său etimologic exact din tracă *dinupula* rezultă clar că în tracă a avut loc mutația consoanelor ($M > T$), dar că aceasta n-a avut loc în dacică.

B) Nume de locuri trace

O serie de nume de riuri de la sud de Dunăre, din partea răsăriteană a Peninsulei Balcanice, a căror etimologie e foarte probabilă prezintă în mod clar mutația consonantică (Lautverschiebung)¹:

1. $\text{'A}\theta\rho\upsilon\varsigma$ (Hdt. IV 49), *Ieterus* (Plin. III, 149), *Iatrus* (Iord., *Get.* 18), azi *Iantra*, cursul superior *Em̃ap*, afluent sudic al Dunării, din i.e. $\text{'}\acute{e}\text{tru-s}$ «iute», cf. v. germ. sup. *ātar* «repede, înfocat», din i.e. $\text{'}\acute{e}\text{tro-}$, lit. *ātrus* «înfocat», din i.e. $\text{'}\acute{a}\text{tru-s}$.

2. $\text{'A}\rho\tau\acute{\alpha}\nu\eta\varsigma$ (Hdt. IV 49), afluent sudic al Dunării, probabil nu departe de riul *Iantra*, cf. v. ind. *ardati* «curge», gr. $\acute{\alpha}\rho\delta\omega$ «irig, ud».

3. $\text{'A}\rho\tau\iota\sigma\kappa\acute{o}\varsigma$ (Hdt. IV 49), $\text{'A}\rho\tau\acute{\alpha}\chi\eta\varsigma$, $\text{'A}\rho\tau\alpha\kappa\omicron\varsigma$ (Theophan., *contin.* 387, 19, ed. Bonn), afluent al riului $\text{'E}\beta\rho\omicron\varsigma$ (?) în Tracia, cf. v. ind. *ardati* «curge», gr. $\acute{\alpha}\rho\delta\omega$ «irig, ud».

4. $\text{'A}\tau\lambda\alpha\varsigma$ (Hdt. IV 43), afluent sudic al Dunării în nord-vestul Bulgariei de astăzi, între Marea Neagră și $\text{'A}\theta\rho\upsilon\varsigma$ — *Iantra*, probabil riul denumit astăzi Rusenski Lom, dintr-o formă mai veche $\text{'A}\tau\upsilon\lambda\alpha$ (sub influența cunoscutului $\text{'A}\tau\lambda\alpha\varsigma$, din i.e. 'Adu-l(j)ā = germ. *Attel*, afluent al Dunării în Bavaria (din 'Adulja) și numele de riu leton *Adula*, cf. de asemenea avest. *adu-* «curgere, pîriu, canal» și altele (v. J. Pokorny, *Idg. et. Wb.* p. 4). În ceea ce privește căderea vocalei scurte în silaba a doua (neaccentuată) cf. trac. $\Sigma\kappa\alpha\beta\alpha\lambda\alpha\iota\omicron\iota > \Sigma\kappa\alpha\beta\lambda\alpha\iota\omicron\iota$, $\text{Παταρος} > \text{Patrus}$, $\text{Σπαράδοκος} > \text{Σπάρδοκος}$ și altele, cf. D. Deceν, *Характеристика на тракийския език*, Sofia, 1952, p. 42.

5. $\text{'A}\chi\epsilon\lambda\acute{\omega}\nu$, $\text{'A}\chi\epsilon\lambda\omicron\nu$ (Leo Gramm., Georg. Amartol., Georg. Mon.; anul 917), pîriu lingă Anhialo (azi Pomorie lingă Marea Neagră) în Tracia, din i.e. $\text{'}\acute{a}k^w\text{-el-}\acute{o}(n)$, cf. pel. $\text{'A}\chi\epsilon\lambda\tilde{\omega}\nu$, denumire a 5 riuri în Grecia, $\text{'A}\chi\acute{\epsilon}\lambda\eta\varsigma$, $\text{'A}\kappa\acute{\epsilon}\lambda\eta\varsigma$, riu în Lidia (Frigia), *Aquilo*, riu în Apulia, *Akelē*, riu în Lituania, frig. $\alpha\kappa\alpha\lambda\alpha$ «apă», din i.e. $\text{'}\acute{a}k^w\text{-el-}$, cf. lat. *aqua* «apă».

6. *Timachus* (Plin. III 149), azi *Timoc*, afluent sudic al Dunării, din i.e. $\text{'}\acute{t}m\text{-}\acute{a}k^w\text{a}$ «apă întunecată (neagră)», cf. v. bg. *t̃ma* «întuneric», *t̃m̃ñs* «întunecat», din i.e. $\text{'}\acute{t}m\text{-}$ și i.e. $\text{'}\acute{a}k^w\text{ā}$ «apă». Această etimologie e stabilită pe baza faptului că afluentul cel mai mare al Timocului e numit astăzi în sîrbo-croată *Crna reka* «riul negru». În ceea ce privește denumirea, cf. numele de riuri bulgare *Темна река* «riul întunecat», *Темно(то) дере* «valea întunecată».

7. *Utus* (Plin. III 149), azi *Vit*, afluent sudic al Dunării, din trac. $\text{'}\acute{u}\text{tu}$ < i.e. $\text{'}\acute{u}\acute{d}\acute{o}(r)$ = gr. $\acute{\upsilon}\delta\omega\rho$ «apă».

La nord de Dunăre nu există nume de riuri cu mutație consonantică. Prin urmare, în dacică i.e. mediae și tenues s-au păstrat în timp ce în tracă acestea au suferit mutația (Lautverschiebung).

¹ Vezi VI. Georgiev, *Тракийския език*, p. 66 și urm.

Același fenomen se observă și în cazul numelor de locuri și al numelor proprii:

8. *Anthium* (Plin.), "Ἀνθία (St. Byz.), azi bulg. *Atia*¹, peninsulă stîncoasă la apus de Sozopol, la Marea Neagră, din i.e. *akti-jā, cf. gr. ἀκτὴ, «țarm stîncos, peninsula, cap».

9. Κέλλη, Κέλλα, numele cîtorva sate în Tracia, Σαλδο-κελή «Izvorul auriu», din i.e. **g^welnā* = germ. *Quelle* «izvor» (vezi mai sus).

10. Πέριπθος (Hdt. și alții), Πείριθος (Mimn.), oraș în Tracia în Propontida, din i.e. **perw^h-to-* = v. ind. *pārva-ta* «munte», din i.e. **perw^h-to-*, cf. hitit. *peruna-* «stîncă».

11. Σεύθης nume de persoană obișnuit în tracă, din i.e. **g^hheu-tē(r)*, vezi mai sus.

Însă în monumentele scrise grecești și latinești tenuis aspirata tracă e redată adesea prin tenuis, astfel că în greaca tîrzie tenuis aspiratae au trecut în spirante (φ, θ, χ > f, f, x), iar în latină nu există foneme corespunzătoare, și nici litere adecvate. Din această cauză se întîlnesc variante în scriere ca *Timachus* (rîul), *Timachi* (trib) alături de *Timacum*, Τίμακον (localitate), *Timacenses* (trib), Ἀθρος (Hdt. δ = t^c) alături de *Ieterus* (Plin.) și *Iatrus* (Iord.). Din această cauză apar adesea cazuri ca :

12. *Panisos* sau *Panis(s)a(s)* (Plin. NH 4,45), rîu care se varsă în Marea Neagră la sud de orașul Burgas, precum și

13. *Pan(n)ysis*, *Pannisis* (Plin. NH 4, 45), Πάνυσ(σ)ος (Ptol. 3, 10, 3), azi Kamcia, care se varsă în Marea Neagră la nord de orașul Burgas, *Panniso* (TP 8, 3), localitate așezată pe acest rîu, din i.e. **ponisjo-* «mlaștină, baltă», cf. got. *fani*, n. «mlaștină», din i.e. **poni-*, nume de riuri medioirland. *On* («baltă»), din i.e. **pon-* și altele (J. Pokorny, *Idg. et. Wb.* p. 807). Din acest exemplu se vede că i.e. *ō* a trecut în tracă în *a* iar i.e. *s* intervocalic s-a păstrat.

Alte exemple :

14. Σαβάζιος = v. bg. *svobodъ* «liber», din i.e. *swobhodhio-s, vezi mai sus. Din acest exemplu se observă că i.e. *s-* (din *sw-*) s-a păstrat în tracă, iar i.e. *ō* a trecut în *a*.

15. Στρύμων (Hesiod, ș.a.), azi rîul *Struma*, din i.e. **srūmā(n)*, cf. germ. *Strom* «curgere, rîu».

Pe baza acestor date sistemul fonetic al limbii trace propriu-zise e următorul :

Indo-europeă	Tracă
ō	a
eu	eu
m, n	um, un
l	ol (=ul)
r	ur, or
M(ediae)	T
T(enues)	TA (spiratae)
s-, -s-	s-, -s-
sw-	s-, -s-
sr-	str-

¹ Bulg. *Atia* arată că i.e. *-n-* în *Anthium* Ἀνθία e secundar, sub influența cuvintelor grecești ἄνθος «floare», ἄνθειος «înflorit».

V. SISTEMUL FONETIC AL FRIGIENEI

Înainte de a trece în Asia Mică, frigienii au locuit undeva la răsărit de macedoneni, la răsărit de riul Axios-Vardar. Cel mai bine se spune despre acest lucru într-un pasaj la Herodot (VII, 73): οἱ δὲ Φρύγες, ὡς Μακεδόνες λέγουσι ἐκαλέοντο Βρίγες χρόνον ὅσον Εὐρωπαϊοὶ ἐόντες σύνοικοι ἦσαν Μακεδόνι, μεταβάντες δὲ ἐς τὴν Ἀσίαν ἄμα τῇ χώρῃ καὶ τό οὔνομα μετέβαλον ἐς Φρύγας.

Există o informație păstrată la Strabo că deplasarea frigienilor în Asia Mică a avut loc după căderea Troiei, adică în jurul sec. XII/XI î.e.n. Strabo (XIV, 618) scrie : Ξάνθος δὲ ὁ Λυδὸς μετὰ τὰ Τροϊκὰ φησιν ἐλθεῖν τοὺς Φρύγας ἐκ τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν ἀριστερῶν τοῦ Πόντου, ἀγαγεῖν δ' αὐτοὺς Σκαμάνδριον ἐκ Βερεκύντων καὶ Ἀσκανίας.

Istoricul lidian Xanthos, ale cărui cărți nu s-au păstrat, se pare că a fost bine informat despre originea frigienilor.

Din aceste informații și altele asemănătoare privitoare la frigieni rezultă că aceștia au locuit în mileniul II î.e.n. într-o regiune aflată la răsărit de riul Axios-Vardar și că încă foarte devreme au început să se miște spre răsărit, răspîndindu-se în regiunea triburilor trace (în Tracia), iar mai târziu au trecut în Asia Mică, în partea de nord-vest, centrală și nord-est.

În antichitate frigienii și tracii erau bine delimitați. Numai la Strabo (66 î.e.n. — 24 e.n.) se spune că frigienii sînt θρακῶν ἄποικοι, cf. X 471; ταῦτα (e vorba despre sărbătoarea în cinstea zeiței Κότυς) εἶκε τοῖς Φρυγίοις· καὶ οὐκ ἀπεικός γε, ὥσπερ αὐτοὶ οἱ Φρύγες θρακῶν ἄποικοί εἰσιν, οὕτω καὶ τὰ ἱερὰ ἐκεῖθεν μετενηνέχθαι, καὶ τὸν Διόνυσον δὲ καὶ τὸν Ἥδωνὸν Λυκοῦργον ἀνάγοντες εἰς τὴν ὁμοιοτροπίαν τῶν ἱερῶν αἰνίττονται. Cf. de asemenea și în pasajul (VII 295): αὐτοὶ δ' οἱ Φρύγες Βρίγες εἰσὶν θρακίων τι ἔθνος. Această informație trebuie înțeleasă astfel. În Peninsula Balcanică frigienii au fost la început vecini sud-vestici ai tracilor, iar mai târziu primii s-au așezat printre aceștia. Limbile lor erau înrudite îndeaproape, și Strabo putea într-adevăr să considere că frigienii sînt de origine tracă.

În afară de aceasta, brigii, care au rămas între triburile trace în Peninsula Balcanică în timpul lui Strabo (sec. I î.e.n. și sec. I e.n.) au fost într-adevăr tracizați.

Din informațiile de mai sus rezultă că frigiana și traca erau înrudite îndeaproape, dar de aici nu se poate trage concluzia că ele erau două dialecte ale uneia și aceleiași limbi. Astfel, de pildă, bulgara și sîrbocroata sînt foarte apropiate una de alta dar reprezintă totuși două limbi diferite, care provin dintr-o limbă comună, existentă cu 20 de secole înainte. Slava și baltica sînt din punct de vedere lingvistic destul de apropiate, dar ele reprezintă două grupe de limbi diferite, delimitate chiar cu 3—4 milenii înainte.

În comparație cu traca și daca, frigiana e mai bine atestată, deoarece glosele frigiene sînt numeroase, iar pe de altă parte dispunem și de circa o sută de inscripții frigiene. Interpretarea acestor inscripții, al căror număr a crescut mult în ultimele două decenii, în urma noilor descoperiri, a înaintat

acum destul de mult. Aici se lucrează mai ales cu ajutorul metodei combinatorii (fără a ține seama de etimologie), mai ales pe baza inscripțiilor bilingve sau semibilingve, care dau rezultate sigure. Cele mai mari merite în privința interpretării acestor inscripții le au în ultimul timp O. Haas, A. Heubeck și R. Gusmani.

Dintre glosele frigieni care au o etimologie sigură, cele mai importante pentru stabilirea sistemului fonetic al limbii frigiene sînt următoarele¹.

1. βέκος «piine» din i.e. *bhegos (vezi mai sus). Din acest cuvînt, care se întîlnește și în inscripții, rezultă că i.e. *g* a trecut în *k* (Lautverschiebung; M > T), iar i.e. *ō* s-a păstrat.

2. βάμβαλον... αἰδοιον. Φρύγες (Hesych.), ca și βαλλίον «φάλλος» (Herod.), despre care nu se spune clar, dar totuși e considerat ca frigan, provin din i.e. **bhl̥n-* și corespund gr. φάλλος «penis», din i.e. **bhl̥no-*: i.e. *l* > frig. *al*, ca și în armeană.

3. ζέτνα «poartă» (Phot.), din i.e. **g'hed-nā*, cf. anglosax. *geat* «poartă», din i.e. **ghod-*. Din acest cuvînt rezultă că i.e. *d* a trecut în frigană în *t*.

4. ζενμά «izvor» (Hesych.) = gr. χεῦμα «revărsare, rîu», din i.e. **g'heu-m̥*: i.e. *eu* s-a păstrat, i.e. *ŋ* > frig. *an*, ca și în armeană.

Cuvînte din inscripții:

5. ιος «care», din i.e. **jo-*: i.e. *ō* s-a păstrat.

6. κος «care», din i.e. **kʷo-*: i.e. *ō* s-a păstrat. În frigană *tenuēs* au trecut în *tenuēs aspiratae* (T > TA), dar în inscripțiile frigieni sînt redade de obicei prin *tenuēs*, întrucît alfabetul grecesc, care se folosea pentru scrierea frigianei în epoca mai veche (inscripțiile vechi frigieni datează din sec. VII/VI î.e.n.) încă nu avea litere pentru *p^c*, *t^c*, *k^c* (= *ph*, *th*, *kh*), iar în greaca tîrzie (inscripțiile frigieni tîrzii datează din sec. I–IV e.n.) φ, θ, χ trecuseră deja în spirante (*f*, *β*, *x*).

7. ονομα «nume» = gr. ὄνομα «nume»: i.e. *ō* s-a păstrat, i.e. *ŋ* > frig. *an*.

8. *Fεβρι* (v. frig.), dativ «sorori», din i.e. **swesr-(e)i* i.e.: *sw-* > frig. (*hw-*)*F*, i.e. *-sr-* > frig. *br*, ca în latină.

9. ονεγνω «τῷ ἰδίῳ (υἱῷ), *selbstgezeugt*», din i.e. **swe-gno-*: i.e. *sw-* > frig. (*hw-*)*cu* (= *w*), v.O. Haas, «Sprache», VI, 1958, p. 15.

10. ουκερο- «sacru» (cuvîntul se întîlnește în inscripții și în toponimie), din i.e. **swekro-*: i.e. *sw-* > frig. (*hw-*)*cu* (= *w*).

11. ουιτετο, ουιτετω «videto»: i.e. *d* > frig. *t*.

12. τιος «dei», gen. = gr. Διός (gen. de la Ζεύς): i.e. *d* > frig. *t*.

13. τιηιον din i.e. *diwīēio-m; cf. și numele de loc Τειιον (inscr.), Τῖος, Τῖον oraș în Bitinia, despre care se spune clar că e denumit așa «ἐκ τοῦ τιμᾶν τὸν Δία» (Steph. Byz.). I.e. *d* > frig. *t*.

¹ Despre glose și cuvintele din inscripții vezi în ultimul timp O. Haas, *Studia linguistica in hon. S. Mladenov*, Sofia, 1957, p. 451–467; idem, «Sprache», V, 1957, p. 9 și urm., VI, 1960, p. 9 și urm.; «Revue hittite et asianique», 53, 1951, p. 1 și urm.; «Wiener Zeitschrift der Kunde des Morgenlandes», 45, p. 121 și urm.; R. Gusmani, «Rendic. Istituto Lombardo lett.», 92, 1958, p. 853 și urm.; 93, 1959, p. 17 și urm.; A. Heubeck, IF, LXIV, 1958, p. 13 și urm.

Pe baza acestor date poate fi stabilit următorul sistem fonetic al limbii frigieni :

Indo-europeană	Frigiană
<i>ō</i>	<i>o</i>
<i>ē</i>	<i>e, i</i>
<i>eu</i>	<i>eu</i>
<i>ŋ</i>	<i>an</i>
<i>l</i>	<i>al</i>
<i>M(ediae)</i>	<i>T(enues)</i>
<i>T</i>	<i>TA</i>
<i>s-</i>	<i>(h->) o</i>
<i>sw-</i>	<i>(hw->)w</i>
<i>-sr-</i>	<i>br</i>

VI. CONCLUZII

A) *Daca, traca și frigiana*

Să comparăm particularitățile cele mai caracteristice ale sistemului fonetic al celor trei limbi cercetate mai sus :

Indo-europeană	Dacică	Tracă	Frigiană
<i>ō</i>	<i>a</i>	<i>a</i>	<i>o</i>
<i>eu</i>	<i>e</i>	<i>eu</i>	<i>eu</i>
<i>au</i>	<i>a</i>	<i>au</i>	
<i>ŕ, l</i>	<i>ri</i>	<i>ur(or), ul(ol)</i>	<i>al</i>
<i>ŋ, m</i>	<i>a(n)</i>	<i>un</i>	<i>an</i>
<i>M(edia)</i>	<i>M</i>	<i>T</i>	<i>T</i>
<i>Tenuis</i>	<i>T</i>	<i>TA</i>	<i>TA</i>
<i>s-, -s-</i>	<i>s-, -s-</i>	<i>s-, -s-</i>	<i>(h>) 0</i>
<i>sw-</i>	<i>s-</i>	<i>s-</i>	<i>(hw>)w</i>
<i>sr-</i>	<i>(str-)</i>	<i>str-</i>	<i>-br-</i>

Din aceste date rezultă că dacica, traca și frigiana au anumite trăsături comune. Aceasta se datorește faptului că avem de a face cu trei limbi indo-europene înrudite îndeaproape. Însă din deosebirile în sistemul fonetic rezultă clar că nu e vorba de o singură limbă « daco-traco-frigiană », ci de trei unități lingvistice diferite.

Mai concret problema se pune astfel : se pot oare considera dacica, traca și frigiana ca dialecte ale unei limbi comune « daco-traco-frigiană » sau ele reprezintă trei limbi diferite înrudite îndeaproape?

Dacă ar fi considerate ca dialecte ale unei limbi comune, deosebirile fonetice dintre ele ar trebui să se reducă la o formă comună unică, care să poată fi considerată ca aparținând unei presupuse limbi indo-europene diferențiată din indo-europeana comună, așa cum de pildă limbile slave pot fi raportate la protoslavă, limbile romanice la limba latină, limbile germanice la protogermanică etc.

Deosebiriile din sistemul fonetic al dacicei, tracei și frigieni **nu pot** însă să fie reduse la o limbă presupusă comună « daco-traco-frigiană ».

Particularitățile sistemului fonetic frigian (i.e. $\check{o}$ = frig. o , i.e. r , l , n > frig. ar , al , an , i.e. sr - > frig. br -) nu pot fi deduse din sistemul fonetic trac (i.e. $\check{o}$ > trac a , i.e. r , l , n trac. ur , ul , un sau or , ol , on , i.e. sr - > trac. str -). Invers, particularitățile sistemului fonetic trac (i.e. r , l , n > trac. ur , ul , un sau or , ol , on , i.e. s - = trac. s -, i.e. sr - > trac. str -) nu provin din sistemul fonetic frigian (i.e. r , l , n > frig. ar , al , an , i.e. s - > frig. o , i.e. sr - > frig. br -).

Particularitățile sistemului fonetic dacic (i.e. r > dac. ri , i.e. M și T păstrate) nu pot fi deduse din tracă sau frigiană, ori invers. Același lucru se poate spune și despre tracă și frigiană.

Deosebiriile din sistemul fonetic al acestor trei unități lingvistice pot fi reduse numai la norma indo-europeană comună, dar nu la o anumită limbă comună (la un grup lingvistic), care să se fi separat mai târziu din indo-europeana comună.

Acest fapt ne arată fără putință de îndoială că dacica, traca și frigiana sînt trei limbi indo-europene diferite, evident însă înrudite îndeaproape. Raporturile lor de înrudire una față de alta sînt aproximativ aceleași ca și între greacă și armeană, de pildă.

B) Daco-moesiana și albaneza

De mult timp se duce discuția cu privire la originea limbii albaneze, dacă aceasta e o continuare a limbii ilire sau trace. În legătură cu această problemă există o literatură destul de bogată¹. Acum cînd e clar că daco-moesiana și traca sînt două limbi diferite, această problemă apare într-o lumină cu totul nouă. Toate datele sigure arată clar că limba albaneză e continuarea daco-moesienei sau cel puțin a unui dialect al ei sud-vestic. Argumentele sînt următoarele :

1. Sistemul fonetic albanez reprezintă evoluția ulterioară a daco-moesienei :

Indo-europeană	Daco-moesiană	Albaneză
e	ie, ia^2	je, ja
$\check{o}$	a	a
$\bar{e}$	$a (= \bar{a})$	$(\bar{a} >) o$
eu	e	e
au	a	a
η	$a(n)$	$\bar{e}n$
r	ri	ri
M	M	M
T	T	T
$g', g'h$	$z, d (= \vartheta, d)$	z, dh, d
$s-$	$s-$	$s, sh (gj, h)$

¹ Vezi V. Georgiev, *Тракийският език*, p. 70 și urm.

² Cf. N. Jokl, *Reallexikon*, XIII, 1929, p. 285.

2. În limba română există circa 70 de cuvinte care-și găsesc un corespondent perfect în albaneză. Aspectul fonetic al acestor cuvinte românești e de așa natură că acestea nu pot fi considerate ca fiind împrumutate din albaneză. Ele se explică ca fiind moștenite în română din substratul daco-moesian, iar în albaneză ca fiind direct urmașe ale cuvintelor corespunzătoare daco-moesiene.

3. Deși materialul lingvistic daco-moesian e destul de redus, totuși se găsesc o serie de corespondențe evidente cu albaneza :

Dac. *amalusta* « Matricaria », cf. alb. *amel(j)e* « gustos ; dulce ».

Dac. *Καρπάτης* (ὄρος) : alb. *karpë* « stincă ».

Dac. *mal-* « țarm » (*Dacia maluensis* = *Dacia ripensis*) = alb. *mal* « munte, țarm », rom. *mal* « țarm » (substrat dacic).

Dac. *μαντία* « Rubus » = alb. *man*, scyt. *mand* « Maulbeerbaum, Maulbeere ».

Dac. *σιάδρη* « Kardendistel », cf. alb. *shqer* « zgîriu ».

4. O serie de date lingvistice indică drept patrie primitivă a albanezilor partea centrală a Peninsulei Balcanice, în vecinătatea protoromînilor, aproximativ în Dardania, Dacia mediterranea, Dacia ripensis, partea răsăriteană a Moesiei superior și partea apuseană a Moesiei inferior. În legătură cu această problemă vezi acum în urmă H. Barić, *Godišnjak*, I, Sarajevo, 1957, p. 10 și urm ; I. Şiadbei, în *Mélanges linguistiques* . . . , Bucarest, 1957, p. 63 și urm. ; I. Popović, « Zeitschrift für slavische Philologie », 26, 1958, p. 301 și urm. ; idem, « Beiträge zur Namenforschung », 10, 1959, p. 243 și urm. Acest fapt e confirmat și de răspîndirea numelor de locuri daco-moesiene cu elementul de compoziție *dava* « oraș ».

Pe baza acestor date și considerente se poate conchide că limba albaneză e continuatoarea directă a daco-moesienei. În albaneză există și un component iliric, dar cu toate acestea baza sa este daco-moesiană.

C) Frigiana și armeană

După cum s-a arătat mai sus, frigienii s-au deplasat (treptat) din regiunea așezată la răsărit de Axios-Vardar în nord-vestul Asiei Mici încă din mileniul al II-lea în e.n. Chiar în antichitate se spunea că armenii sînt de origine frigiană (Φρυγῶν ἄποικοι, Hdt. VII 73). Acest fapt se confirmă și prin analiza materialului lingvistic : sistemul fonetic al limbii frigiene stabilit mai sus coincide cu sistemul fonetic protoarmean :

Indo-europeană	Frigiană	Armeană
ō	o	o
ē	e, i	i
ō	o, u	u
eu	eu	(eu >) oy ¹
l, r	al, ar	al, ar
η (m)	an	an
M	T	T
T	TA	TA
g'h	Z	
s-	(h- >) 0	h, 0
sw-	(h)w-	v-, g-

¹ Cf. germ. *eu > oi*.

După cum se știe, albaneza prezintă o serie de particularități care o apropie foarte mult de limba greacă. De fapt, frigienii provin dintr-o regiune care era vecină cu patria primitivă a grecilor. Greaca și frigiana au fost probabil inițial două limbi înrudite foarte de aproape sau chiar două dialecte ale aceleiași limbi. Acest fapt rezultă și din sistemul fonematic : i. e. *ō*, *eu*, s-au păstrat în frigiană și greacă, tratamentul i.e. *l*, *r*, *m*, *n* e aproape identic, i.e. *s* > gr. frig. *h*, 0 etc.

Mai tirziu însă frigienii au venit peste un substrat tracic în Tracia de sud și nord-vestul Asiei Mici. Acest substrat explică mutația consoanelor în frigiană și armeană. De fapt, cele mai noi cercetări asupra limbii armene au arătat că există dialecte armene mai arhaice decât armeană clasică în care i.e. mediae aspiratae și mediae obișnuite se păstrează nemodificate¹. Acest fapt explică unele particularități ale limbii frigiene. Astfel, de pildă, diversele forme ale numelui de trib al frigienilor, Φρύγες (*bh-g*), Βρύγες, Βρύγαι, Βρυγαι (Βρίγες, Βρίγαι; *b-g*), Βρύκες, Βρύκαι, βρύκαι, βρυκεῖς (*b-k*) se explică prin diferențele dialectale.

Așadar, frigiana constituie baza limbii armene. Însă în armeană există de asemenea un component moesian (și probabil și un component tracic). Încă în al doilea mileniu î.e.n (daco-) moesienii au pătruns în Tracia și s-au așezat peste traci ; o parte din aceștia au trecut într-o regiune din nord-vestul Asiei Mici, denumită după numele lor Moesia, în vecinătatea frigienilor.

Începînd cu sec. al XII-lea î.e.n., în documentele scrise din Asia Mică se vorbește despre un popor care în diverse timpuri a ocupat unele regiuni în nordul Asiei Mici, între Propontida și Melitene și care se află într-o strînsă legătură cu frigienii. Aceștia sînt așa-numiții *muški*: asir. *mušku*, gr. Μόσχοι, Μέσχοι, lat. *Moschi*, ebraic. *mešeh* etc.². Numele se explică cel mai bine ca Μυσ(οί) + -k^e, terminația armeană pentru plural.

Pe de altă parte, gruzinii denumesc pe armeni *somex-i*. După cum a arătat just G. Карапчян (Историко-лингвистические работы к начальной истории армян, Erevan, 1956, p. 147), numele *so-mex-i* cuprinde prefixul caucazian *sa*-(gruz. *so*-) pentru a denumi « țara, regiunea » și *-mex-* din forma mai veche **-mesx-* = Μέσχοι, Μόσχοι. Prin urmare, în denumirea gruzină a armenilor *so-mex-i* se păstrează vechiul nume tribal Μυσ(οί).

Alte componente ale limbii armene sînt reprezentate în numele lor *hay-k^e*, care îi leagă de regiunea *Hajasa* (= aproximativ Armenia Mică în nord-estul Asiei Mici) și de Παίονες în regiunea riului Axios-Vardar și nord-vestul Asiei Mici, ca și de Ἀρμένιοι, care-i leagă de nord-vestul Greciei și nord-vestul Asiei Mici³.

¹ Cf. A. Garibian, Вопросы языкознания, 1958, 6, p. 95 și urm.; 1959, 5, p. 81 și urm.; H. Vogt, « Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap », XVIII, 1958, p. 143 și urm.

² Vezi A. Goetze, Kleinasiens, 2. Aufl., München, 1957, p. 179; H. Schmökel, Geschichte des alten Vorderasien, Leiden, 1957, p. 139, 199 și 267.

³ Vezi Vl. Georgiev, Тракийският език, p. 77 și urm.